

# Neerlandia

NEDERLANDS-VLAAMS TIJDSCHRIFT VOOR TAAL, CULTUUR EN MAATSCHAPPIJ

Jan Volleberg  
over de  
nalatenschap  
van Mr. Herman  
Visser

Twaalfjarig  
Bestand

Volksverhalen

Grenspalen

Joep Leerssen:  
Literatuur  
fungeert als  
cultureel  
geheugen

Brabantse  
woorden

Jaargang 113  
Nummer 3 – 2009



Nederlands van Nu

# Grenspalen

## oorspronkelijk een scheiding, nu ook een bron van plezier

Nederland en België hebben niet altijd grenspalen nodig gehad. Ooit waren de twee landen één rijk, maar ze werden vervolgens door de Opstand (de Tachtigjarige oorlog) in de zeventiende eeuw verdeeld in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en in 1815 weer als eenheid hersteld als Koninkrijk der Nederlanden.

Willem I was koning over dit gebied, dat ongeveer overeenkwam met de huidige Benelux. Er waren veel maatschappelijke problemen en de bevolking was ontevreden. Dit leidde in 1830 tot de Belgische revolutie tegen de koning. Een jaar later was het koninkrijk België een feit, al duurde het jaren voordat Willem I de Belgische onafhankelijkheid ook erkende.

Het scheidingstraktaat tussen België en Nederland werd in april 1839 getekend. Daarna duurde het nog ruim drie jaar voordat de grens getrokken was. De precieze loop werd in augustus 1843 bepaald op de Conventie van Maastricht. Tegelijkertijd werd besloten de grens te markeren door grenspalen: 388 palen van gietijzer en 356 van hardsteen. De opdracht om de palen te maken en te plaatsen werd openbaar aanbesteed in diverse steden van beide landen. Uiteindelijk is het een internationale samenwerking geworden, waarbij binnen een jaar alle palen zijn geplaatst.

### Paal 1 tot en met 369

De meeste palen die destijds zijn neergezet, staan er nu nog. De ijzeren exemplaren wegen 372 kilo en staan in een achthoekig bakstenen fundament, waar ze ongeveer 1,30 meter bovenuit steken. Op de afgeronde punt staat een 17 centimeter hoge knop, op de zijkanten zijn de wapens van beide landen te zien en het jaartal 1843. De hardstenen hulppalen zijn een stuk kleiner, daarvan is 75 centimeter zichtbaar in het landschap. Deze arduinen hulppalen staan vooral dáár waar een weg de grens kruist of op gelijke afstand tussen twee gietijzeren palen. Ze zijn ongenummerd, in tegenstelling tot de gietijzeren palen die doorlopend zijn genummerd. Te beginnen met nummer 1 bij het drielandenpunt in Vaals tot en met nummer 369 bij de Noordzee.

Opmerkelijk is dat paal nummer 1 niet echt op de grens staat, maar zo'n dertig meter Nederland in.

De laatste grenspaal is ook bijzonder omdat die jarenlang op een buitendijkse zandvlakte stond in het Zwin, tussen Cadzand en Zoute. Door storm viel de paal regelmatig om en dan was het vervolgens lastig om precies de plaats vast te stellen waar hij weer moest komen te staan. Tegenwoordig staat hij op de dijk waar hij bestand is tegen alle weersomstandigheden.

Een letter na het nummer betreft een paal die na 1843 geplaatst is, bijvoorbeeld in Zeeland op land dat eerst zee was.

1869



Foto: Nationale Beeldbank

### Passie voor grenspalen

Er zijn mensen die grenspalen als hobby hebben. Eef Berns is zo iemand. Zijn plezier zit hem vooral in de zoektocht. ‘Je moet je eigen route bepalen’, zegt hij, ‘de kaart erbij pakken en al wandelend door stukken van Nederland gaan, waar je anders nooit zou komen. Het zijn vaak heel mooie gebieden. Er zijn natuurlijk palen die langs een weg of een bospad staan, maar er zijn ook palen op particulier terrein. Dat is wat avontuurlijker.’

Er is in Nederland een vrij kleine groep van ongeveer veertig enthousiastelingen actief. Zij houden het wel en wee van de palen goed in de gaten. Foto’s en beschrijvingen zetten ze op een website. Als er een dreigt te verzakken, wordt dat gemeld aan de betreffende gemeente of het kadaster, of aan het Meldpunt Vermiste Grenspalen. Hoewel het haast onmogelijk lijkt om zo’n zware gietijzeren paal te stelen, gebeurt het blijkbaar toch.

Berns: ‘Onder Valkenswaard is twee, drie jaar geleden een ijzeren paal gestolen. Een nieuw exemplaar is feestelijk herplaatst en een paar maanden later ook gestolen. Aan de Duitse grens zijn ook een paar mooie oude exemplaren weg. Mogelijk staan ze bij iemand in de tuin.’

Grenzen op zich hebben ook zijn belangstelling. ‘Ik vind de overgang tussen twee landen fascinerend. Die kan soms heel scherp zijn, bijvoorbeeld tussen België en Nederland. Dat vind ik frappant, je komt meteen in een andere landschapscultuur, een andersoortige verkaveling van de weilanden, andere huizen, maar ook de lantarenpalen zijn bijvoorbeeld anders.’

### Een reglement uit 1847

De palen zijn destijds neergezet zonder dat daar vastgestelde regels voor waren. Meestal daar waar twee gemeentegrenzen elkaar raakten, of waar de grens een hoek maakt. Soms staan ze enkele meters van elkaar verwijderd en soms een paar kilometer uit elkaar. Bij Baarle-Nassau was het door de onoverzichtelijkheid van het gebied, enclaves en zelfs enclaves binnen enclaves, onmogelijk om de grens exact vast te stellen. Hierdoor is er tussen grensmaal 214 en 215 zeventig kilometer geen grensmarkering te vinden.

Bij een rivier worden op allebei de oevers grenspalen gezet met dezelfde nummering. De werkelijke grens ligt dan meestal in het midden.

Drieling van Retranchement

De grenspaal bij het wandelpad staat op de Oude Zeedijk nabij het voormalige fort Nassau. In de tijd dat ter plaatse nog het Zwin stroomde was het onmogelijk de juiste plaats van de rijksgrens aan te geven. Besloten werd om 200 meter van die plaats op Nederlands gebied en op dezelfde afstand op Belgisch gebied nog een paal te plaatsen.

Na het indijken van de Willem-Leopoldpolder in 1873 werd de 'echte' grenspaal nr. 364 -de middelste der 3 palen- geplaatst. De andere twee zijn als 'stille wachtters' op non-actief blijven staan. Een dergelijke grensafscheiding is uniek in ons land.



Foto: Ria Goossenaerts

In een uit 1847 stammend reglement staat beschreven dat de grenspalen in stand moeten worden gehouden en dat er onderhoud moet worden gepleegd.

Eef Berns: 'Er zijn gebieden waar het zogenaamde schouwen en onderhouden nauwelijks gebeurt. Onze groep attendeert gemeenten er regelmatig op als er wat mis is met een paal.

Maar er zijn natuurlijk ook gemeenten die het serieus oppakken en de jaarlijkse schouw gezamenlijk met de burens aan de andere kant van de grens doen, zodat het een plezierig contactmoment wordt. Die gemeenten zijn vaak heel actief bezig om grenspalen, als dat nodig is, te herplaatsen, te vervangen of op te knappen. In het algemeen vind ik het jammer dat grenspalen als cultuurhistorisch monument ondergewaardeerd raken. Daar zou best wat meer aandacht voor mogen zijn, ook qua onderhoud.'

### Duits-Nederlandse grens

De Duits-Nederlandse grens heeft ook grenspalen, in twee reeksen. Ze volgen de huidige grens, al zijn ze gebaseerd

op oude grenzen. De oudste palen, bij Enschede, dateren uit de vijftiende of zestiende eeuw. Eén reeks begint bij het drielandenpunt met nummer 193 en eindigt in Twente met nummer 862. Dit was de grens tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk Pruisen. De tweede reeks van 1 tot en met 203, loopt langs Duitsland tot aan de Dollard, de grens aangevend tussen Nederland en het koninkrijk Hannover. Op de Duits-Nederlandse grens zijn de stenen hulppalen wel genummerd.

### Grenspaalwandelen

Met een topografische streekkaart is het prima te doen om grenspaalwandelingen te maken. Soms is toestemming vragen noodzakelijk als het een privéterrein betreft. Verrassende ontmoetingen zitten in een klein hoekje. Eef Berns kwam op een van zijn tochten in Brabant een boer tegen die hij enthousiast vertelde over zijn hobby. Blijkbaar kwam het toch niet helemaal over, want de enige verbaasde reactie van de boer was: 'Ze zien er toch allemaal hetzelfde uit?!'

